

*Присвячується
першому голові
Національної спілки
краєзнавців України,
Герою України,
академіку П. Т. Троньку*

Національна академія наук України
Міжвідомча координаційна рада з питань краєзнавства
при Президії НАН України
Національна спілка краєзнавців України

Основи Краєзнавства

*підручник для студентів
закладів вищої освіти*

Видання 2-ге, доповнене

Київ
2021

УДК 908:001](075.8)
О-75

Рецензенти:

Кремень В. Г., доктор філософських наук, професор, академік НАН України, академік НАПН України, президент НАПН України

Рафальський О. О., доктор історичних наук, професор, член-кореспондент НАН України, академік НАПН України, віце-президент НАН України, директор Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

Скрипник Г. А., доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського НАН України, академік-секретар Відділення літератури, мови та мистецтвознавства НАН України.

Смолій В. А., доктор історичних наук, професор, академік НАН України, директор Інституту історії України НАН України, академік-секретар Відділення історії, філософії та права НАН України.

За загальною редакцією О. П. Реєнта, доктора історичних наук, професора, члена-кореспондента НАН України, голови Національної спілки краєзнавців України, голови Міжвідомчої координаційної ради з питань краєзнавства при Президії НАН України

Авторський колектив: Л. В. Баженов, Г. В. Бондаренко, В. С. Голубко, О. П. Гончаров, О. Б. Коваленко, С. М. Куделко, М. Р. Литвин, Р. В. Маньковська, В. М. Мельниченко, О. Г. Павлова, С. Д. Панишко, С. І. Попович, В. С. Прокопчук, О. П. Реєнт (керівник), А. В. Середяк, О. А. Удод.

Затверджено рішенням Президії Національної спілки краєзнавців України як підручник для студентів закладів вищої освіти (протокол № 2 від 14 травня 2021 р.)

Основи краєзнавства: підруч. для студ. закладів вищ. освіти / НАН України, Національна спілка краєзнавців України; за ред. О. П. Реєнта; вид. 2-ге, доп. — Київ, 2021. — 376 с.

ISBN 978-617-7736-85-0

Підручник «Основи краєзнавства» для студентів закладів вищої освіти уніфікований для всіх спеціальностей, містить сучасні теоретичні та практичні розробки з основних питань краєзнавства. Авторський колектив, з урахуванням результатів найновіших наукових досліджень, приділив увагу висвітленню науково-методологічних засад краєзнавства, історії розвитку науки, головних напрямів у структурі краєзнавства та впливу краєзнавчих знань на патріотичне виховання молодого покоління. У додатках вміщено навчально-методичний та хрестоматійний матеріал із дисципліни «Основи краєзнавства».

Для викладачів та студентів закладів вищої освіти.

ISBN 978-617-7736-85-0

© Національна академія наук України,
Національна спілка краєзнавців України, 2021
© Авторський колектив, 2021

ЗМІСТ

- 9 Передмова (О. П. Реєнт)

Розділ I

Теоретико-методологічні засади краєзнавства

О. П. Гончаров, С. М. Куделко, О. Г. Павлова

- 16 Краєзнавство як наука
20 Об'єкт і предмет краєзнавства. Поняття «край»
25 Методологічні засади краєзнавства
35 Структура краєзнавства: основні складові та галузеві напрями.
38 Організаційні форми краєзнавства
40 Функції краєзнавства
43 Зв'язок краєзнавства з іншими науками та дисциплінами.
49 Запитання та завдання для самоконтролю
50 Список рекомендованої літератури

S

Розділ II

Історія становлення і розвитку краєзнавства в Україні

Л. В. Баженов, В. С. Прокопчук

- 52 Періодизація розвитку краєзнавства в Україні. Перший етап
60 Другий етап зародження наукового краєзнавства
65 Третій етап розвитку українського краєзнавства
74 Четвертий етап. Краєзнавство у добу Української революції 1917–1921 рр.
76 Краєзнавчий рух в Україні у 20-ті — середині 50-х рр. XX ст
86 Відродження краєзнавства в Україні та підготовка багатотомного видання «Історія міст і сіл Української РСР».
90 Краєзнавство доби незалежності України

- 98 Запитання та завдання для самоконтролю
100 Список рекомендованої літератури

Розділ III

Джерела в краєзнавчих дослідженнях та їх характеристика

Г. В. Бондаренко, С. Д. Панишко

- 102 Особливість краєзнавчих джерел
104 Групування, типологія і систематизація джерел
105 Писемні джерела
109 Речові джерела та матеріальна культура
117 Мовні джерела
119 Запитання та завдання для самоконтролю
120 Список рекомендованої літератури

Розділ IV

Краї України: загальна характеристика

О. П. Гончаров

- 122 З історії районування України. Краєзнавче районування
132 Київщина
138 Волинь
141 Поділля
144 Галичина
147 Буковина
149 Закарпаття
152 Чернігівщина
154 Полтавщина
157 Слобожанщина
160 Донеччина
162 Запорозжя
166 Причорномор'я
173 Бессарабія
175 Запитання та завдання для самоконтролю
176 Список рекомендованої літератури

Розділ V

Довкілля як об'єкт краєзнавчих досліджень

О. Б. Коваленко

- 179 Природниче краєзнавство: основні напрями дослідження.
- 187 Природно-заповідний фонд України
- 192 Охорона природного середовища та екологічна історія
- 201 Запитання та завдання для самоконтролю
- 202 Список рекомендованої літератури

7

Розділ VI

Дослідження історії краю в краєзнавстві

В. Є. Голубко, М. Р. Литвин, А. В. Середяк

- 204 Напрями досліджень історії краю крізь призму часу
- 207 Джерела з історії краю
- 210 Комплексне дослідження населеного пункту
- 212 Соціальна історія краю
- 217 Видатні постаті у краєзнавчих дослідженнях
- 220 Пам'ятки історії та культури краю: принципи та підходи дослідження
- 229 Запитання та завдання для самоконтролю
- 230 Список рекомендованої літератури

Розділ VII

Краєзнавча діяльність установ науки, освіти і культури

В. М. Мельниченко, О. А. Удод

- 232 Краєзнавчі дослідження в науково-дослідних установах
- 236 Краєзнавство у навчальних закладах
- 244 Краєзнавча діяльність бібліотек

-
- 249 Архіви у краєзнавчих дослідженнях
254 Запитання та завдання для самоконтролю
255 Список рекомендованої літератури

Розділ VIII

Краєзнавча діяльність музейних закладів

Р. В. Маньковська

- 256 Краєзнавчі музеї у системі українського краєзнавства
261 Музеологія як наука
263 Типологія класифікації українських музеїв
264 Краєзнавчі музеї: сторінки історії
273 Громадські музеї
276 Краєзнавчий потенціал музеїв під відкритим небом та екомuzeїв
280 Запитання та завдання для самоконтролю
281 Список рекомендованої літератури

8

Розділ IX

Краєзнавча робота в туристичних організаціях

С. І. Попович

- 284 Краєзнавство і туризм. Туристичне краєзнавство
301 Туристичні ресурси та їх комплексна оцінка
308 Туристичне районування території України
312 Туристичні регіони
314 Запитання та завдання для самоконтролю
315 Список рекомендованої літератури

317 Післямова
320 Додатки

